

ХУДОЖНІЙ СВІТ Ю. МУШКЕТИКА В ІСТОРІОСОФСЬКІЙ ПРОЕКЦІЇ

У статті йдеться про історіософське мислення видатної літературної постаті сучасності – Юрія Мушкетика, його концепцію українського світу, розуміння життя української людини в проекції на майбутнє. Аналізується під цим кутом зору роман "Яса".

Ключові слова: історія, людина, українське життя, менталітет, концепція, ідея.

Зміна сучасного духовного простору як сфери актуалізації та оцінки надбань національної культури особливим чином торкнулася української літературознавчої думки. В цьому аспекті пильна увага до історіософського мислення найвидатніших літературних постатей – на часі як спосіб зміцнення хворої самосвідомості частини українців. Юрій Мушкетик подав нам унікальні зразки власної історіософської концепції українського світу і своєю історичною повістю "Семен Палій" (1954 р.), і романами "Гайдамаки" (1957 р.), "Яса" (1974 р.).

Його історичне мислення пронизує і повісті та оповідання на історичну тематику, менші за обсягом, проте з неменшою силою. Бо динаміка художнього осмислення подій в прозі Юрія Мушкетика зберігає потенцію до актуалізації з точки зору новітніх викликів часу. Оскільки автор, осмислюючи давноминулі українські події, проектує їхні уроки на сьогоднішній день, а також прагне донести до сучасника, що неперейдені і неусвідомлені уроки минулого обов'язково повертатимуться у сучасне життя. Таке переосмислення подій відбувається і з самим автором. Бо у трактуванні певних історичних подій він змушений був іти за офіційними канонами. Але згодом і сам у цьому зізнається. Так, образ гетьмана Мазепи ("Семен Палій") відрізняється від сучасного бачення, проте підхід до його творення можна визнати неординарним.

Письменник переймається мріями свого героя, показує складність його натури: "...Бучний бенкет на честь гетьмана, звуки бойових сурм в час від'їзду довго звучали в Мазепиних вухах. Навіть сон відлетів від Мазепи в ті дні. Веселий, балакучий, він скакав на коні, кружляв з старшиною оковиту. Коли залишався на самоті – мріяв. Навіть почав писати думу, сам з того кепкуючи. Віршами бавився давно. Навіть написав кілька пісеньок, і їх співали в Батурині. Мазепа уявляв собі Петрове посіріле від злості, з булькатими очима, обличчя й посміхався".

Отже, за Мушкетиком, ніщо за ці віки не змінилось – ніщо з того, що є важливим. Осмислення сегментів історіософського мислення письменника допомагає нам окреслити парадигму його авторського бачення історії як руху ідей, як простору для самоосмислення. Цей аспект цікавить нас тепер по-особливому, оскільки характер його оприявлення – в позачасі.

Історичний роман – складний прозовий жанр, до якого вдається письменник, прагнучи нагадати землякам про їхнє славне минуле, воскресити у них історичну пам'ять. Так, друга редакція роману "Яса" стала визначною подією в літературному житті України і чи не найточнішим діагнозом сьогодення: найславніший кошовий Запорозької Січі Іван Сірко прагне об'єднати Україну і вивільнити її від розбрату. Семантичне поле благального прохання: "Не стріляй, не чини розбрату!" розпросторується на координатах вічної істини, де, як стверджує письменник, "...людське життя – це крапля. Всього лиш. Ми не можемо важити нею. Навіть задля найвищого. Ми не давали його. І вищого за нього немає".

Активна налаштованість автора на справу, на діяльне забезпечення отієї рідної шеренги безіменних предків, що їх поглинув час, але вони встигли зорати свою ниву і прокласти, як і належить їм, першу борозну, переконє саме традиційно українським способом інакомовлення, коли про смерть не йдеться, як про конкретне трагічне явище, а лиш метафорично окреслюється часове безмежжя для вічного спокою.

Годилося б говорити і про певні основи і передумови формування історіософської концепції Юрія Мушкетика. Зрозуміло б, йшлося б про родину, раннє подорослішання, про флюїди вільнолюбства, котрим переповнювалося повітря, що ним починало дихати молоде літературне плем'я. Все це стало складниками тієї атмосфери, в якій природні задатки формувалися в характер, вроджена українська чуттєвість трансформувалась у свідому чутливість до тембрів часу й історії, а природній розум, помножений на знання, витворив потужний інтелект, здатний аналітично розтинати час і простір.

Саме з юних літ Юрій Мушкетик виніс любов до людини і розуміння найвищої цінності людського життя. Це так, ніби ота рання пора, враз вручила ключі від тисячі замків. А ще – розуміння "присутності попередників", тяглості традицій Панаса Мирного, М. Коцюбинського, В. Стефаника, а водночас – яскрава індивідуальність, що має свою тему, ідеал, метод та стиль.

Воістину, "душа тисячоліть шукає себе в слові" – досить незвична для Ю. Мушкетика фантастично-пригодницька повість "З'їж серце лева" (1972 р.), де печерні леви, мамонти, низка пригод,

що трапляються з нашими далекими пращурами десь у часі палеоліту, і їхня боротьба за те, щоб усвідомити себе людиною. І той пошук починався з прагнення пильно придивитися до того прачасу, в котрім народжувався дух предків. Якись незвичайні, навіть ірраціональні, містичні прориви художньої думки письменника ведуть його у настільки віддалені часи, що пересічній людині їх важко осягнути, а тим паче перевести в конкретику. І знову виникає питання: "Який він був, мій особистий пращур, неандерталець, вертикальний звір?"

"...Сироватка думав про того, хто лежав під ним, на споді могили. Хто він? Який був? Молодий, старий? Чого лежить отут? Їхав і загинув... Чи помер? Грав конем у степу... Могили, ясна річ, тоді ще не було. І де він зараз: у пеклі, в раю? Чи, може, він якийсь нехрист і блукає поза раєм, зазирає через золоті тини?..."

Що лишає у свідомості окремої людини цей безконечний ланцюг подій, безконечні шеренги пращурів? Така низка питань, народжена в мислительному просторі художнього світу Юрія Мушкетика, покликана збудити думку сучасників письменника і те побутове мовлення з усно-розмовними ситуаціями, до якого вдається автор, не спрощує ідею застороги собі і людству, не приземлює мотив самоаналізу, а надає йому сили природної остороги, забезпеченої життєвою мудрістю всіх поколінь, що пройшли у часі і просторі, відбувшись як нація. Здатність прочитати історію в її драматичних і оптимістичних проявах здобувається на шляху пізнання й самопізнання.

Сигнали минулого, котрі промовляють до нас із рудиментів матеріального світу, зі сторінок літописів, із орнаментів, витворених язичницьким світом, із мелодій старовинних веснянок, – із усього, над чим виявився невольним час, здатні пробудити до думання й діяння тільки мислячу душу. "Батьківщина... лише одна. Тільки потурнак може міняти її на чужинську", – така позиція Мокія Сироватки та Лавріна Перехреста, героїв роману "Яса". Образ сонця, що "сідає волам на роги", "жайвора, що перемелює сонячне проміння на порох", розуміння отого дому: "Отчий край є! І буде довіку, поки світить сонце! Нехай повиздыхають вороги, нехай похлинуться власною кров'ю" (Лаврін Перехрест, "Яса") – авторські роздуми з приводу парадоксів історії у Ю. Мушкетика служать самовдосконаленню душі і розуму.

Зауваження літературознавців, що у творчості письменника, по суті, відсутній чистий історизм, має сенс. Взаємопроникнення часових реалій, часових площин творить атмосферу дивовижної присутності читача разом з письменником у тому історичному бутті, яке автор пропонує нам. Як фіксує і сама історія, у Ю. Мушкетика

протоукраїнці – народ-сонцепоклонник. Оточений багатю, але й суворою природою, він і сам постає як багатогранна натура з широким колом обдарувань, занять, щедрий, відкритий, добрий, схильний до романтичної мрійливості, палких емоцій.

Одним словом, постає перед нами народ сердечний. Люди серця, хоча й суворі, індивідуалістичні, понад усе цінуючи свободу й незалежність, схильні не лише до послідовності, логічності поведінки, навіть самовизначення в ім'я блага інших, аскетичного лицарства при виконанні обов'язку, а й до мінливості настроїв. А тому вони і величні, і трагічні, і славетні, і нещасні з власної вини. І саме ота, друга реальність, що твориться великим талантом і потужним інтелектом, охарактеризована письменником в місткій формулі:

"...біла дорога в голубому сяйві здавалася сивою, вона перекраєла степ навпіл, губилася аж ген, де білі полохкі зорі торкалися синього пруга. Там вона зливалася з широким Чумацьким Шляхом; сливе через те стільки чумаків не верталосся додому; збивалися з путі, блукали по безкінечних небесних шляхах... Дорога – біла од солі, сива од горя. Вона впиралася в соляне озеро, оддалеку схоже на звичайне, а насправді – безводне. Воду випило палаюче сонце, на чорнім глеї лишалася біла, товщиною в палець, кірка. Зверху кірка сліпучо-біла, срібляста, знизу – червона, татари кажуть, що то сіль висмоктує кров землі; згребена в купи, повантажена на вози сіль втрачає з часом червону барву. Правда то чи неправда, але людської крові пролито за неї немало. Вельми дорога сіль на Січі, на Полтавщині, на Слобожанщині – по всіх краях. А тут соляні озера простяглися без кінця – краю, й тільки на деяких надламана кірка, та й то біля берега. Одначе спробуй доправ цей Божий дар за тисячу верст, коли кожна верства поміряна смертю в обидва кінці".

А чи здатний реципієнт вилуцтити ті зернята золотого досвіду із осмисленого й пропонованого, залежить від рівня готовності його душі. Розшифрувати поняття "прадавніх скарбів" здатна особистість, якій притаманне історичне мислення, для якої образний сигнал існує для того, аби збудити асоціації з уже пегежитого, відчутого або пізнаного через зусилля інтелекту.

Саме ця причетність героїв Юрія Мушкетика до божественного і вічного, осмислена автором в драматичних пошуках істини, виводить письменника, його героїв на космічні орбіти вічності, це історія – така сама реальність, як день сучасний, котрий має потенцію залишитись в історії, якщо він означений чи роботою – щоденною і потрібною, чи змаганнями людського розуму у поступові до досконалості.

Матерія буття чумаків оприлюднена реаліями їхньої щоденності: воли, ярма, чумаки, вози, дерев'яні лопати, жорнові камені. Маємо чіткі ознаки простору і зміни часу: літо, стерня, спів вранішніх півнів, жайвороння, почорнілі степи, поміряні смертю верстви. Жорстока реальність смерті оприявнена суто українським образом: "Драгожил лежав біля передка воза, розкинувши великі, роз'їдені соляною ропою руки. У траві біля воза валялися шабля й рушниця, а на оголених волохатих грудях висів шкіряний гаман з татарським ярликом на проїзд валки через митні застави, а на животі – черес з грішми, з якого заплатив за той ярлик".

Дивовижна метафора часозміни у поетичній динаміці теж спроектована у побут: "Живі покинули мертвих, осідлали коні і втекли у степи. Поїхали на свіжі води, в чисті, не обціловані чумою, землі. Запорозький кіш пустив їх на свої займища". Безупинний плін часу, в котрім конкретика й абстракція тісно переплелися, під пером справжнього таланту виростає в картину монументальну, від котрої віє непроминальністю навіть одного-однісінького, загубленого у безмежних степах життя. Бо останній спалах того життя позначений глибокою драмою Духу, здатного на всеосяжне почуття смутку, печалі від розлуки з усім, що складало сенс буття людини на землі.

За такої потужної системи самовдосконалення, яка успішно витримала випробування часом у контексті складних історичних колізій, наше завдання сьогодні зводиться до наступного – наблизити українське серце до її життєдайної сфери, відшукавши шляхи переакцентації духовних цінностей. Домінуючі нині акультурні явища необхідно швидко перевести з активу в нейтрал. Необхідно прискорено вивести їх з поля дії світоглядних обширів як окремої особистості, так і всього суспільства. Етично-естетичні смисли, які закодовані в національному культурному масиві, мають активізуватися з метою розбудови повноцінної світоглядної бази.

Лише за таких умов українська людина може мати завтрашній день, бо глибоке відчуття нею гуманістичного контексту мистецько-духовного надбання народу уможливить її творче осягнення висхідної спіралі самовдосконалення, розуміння явищ життя як розгортання єдиної Істини. Це допоможе нам самим вчитися думати без догматів, вчитися почувати щиро й шляхетно, відроджувати чесну думку, продиктовану ідеалом духовного відродження нації і моральним обов'язком кожного.

Саме такий шлях має забезпечити нації тривалість у часі на вселюдських обширах – така чітка й однозначна позиція письменника. У часи суспільних змін культурологічна сфера нації набирає характеру стрімкого загострення власної суб'єктивності як вирішальної життєтворчої сили, беручи на себе відповідальність за

тих, з ким цивілізаційні процеси пов'язали спільним культуротворчим сенсом. Саме в драматичних обставинах суспільних трансформацій національна реальність демонструє свій внутрішній зв'язок із найдивовижнішими феноменами людського духу.

Своєю багатовимірністю українська реальність завдячує потужній духовній насиченості. В екстремальних умовах її самоцінність набирає масштабів сенсожиттєвого, космічного характеру, опановуючи власний сегмент духовного простору, в центрі котрого перебуває людина як сенсоутворювальна інстанція.

Відповідно до міри спорідненості із національним всесвітом у всіх аспектах свого фізичного й духовного буття, ініціюючи його власною життєтворчістю, цілісна особистість прилучається до сфери ідеального як космічного феномена. Природовідповідність постійного вкорінення людини у національну сферу в її досконалих виявах сприяє прилученню індивіда до енергії пращурів, як до живої творчої сили.

Унікальний процес часопросторового самоздійснення сенсо-творчої спільноти – нації, безумовно, залежить від темпоритму самоусвідомлення кожної особистості як складової гармонійної цілості. Більше того, вдумливого дослідникові не оминуть близький до античного ідеал екогармонії як одну з ідей Г. Сковороди.

Живучи у своєму часі й при цьому розбудовуючи душу до трансцендентних меж, до здатності вбирати в себе всі драматичні перипетії історії свого народу, як власні, індивідуум рухається шляхом самовдосконалення, зберігаючи й закріплюючи у своїй пам'яті все найцінніше з погляду Вічності. Досвід минулих поколінь, трансформований індивідуальною долею, акумулює потенцію енергії саморозвитку, стає кодом духовного руху нації, котрий визначає логіку її тривання у часі й просторі.

Інтегральний процес формування національної реальності розгортається у межах часопростору, поєднуючи в непроминальну цілісність усі покоління, споріднені спільним домом Буття – землею, небом, природою, характером праці, мовою. Ця сфера духовного тривання спільними зусиллями народу вибудовує універсальну космічну модель, належну до вічного. Осягнути національний феномен у його багатоаспектності й багатовимірності засобами мистецтва під силу талантові масштабному й схвильованому.

Отож, роздумуючи над творами Юрія Мушкетика з яскраво вираженим історіософським напрямом, ми мали можливість переконалися в тому, що особливості художнього осмислення історичного часу автором опираються на ретроспективне логіко-смісловне відчуття історичної пам'яті як життєсмісловної категорії,

без котрої не зрозуміти минулого, не досягнути сучасного, не передбачити майбутнього, не здолати важкої дороги до самого себе, до свого неповторного "Я", дороги, котру належить кожному пройти осібно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мушкетик Ю. Яса / Юрій Мушкетик; Рецензенти В. Шевчук, В. Смолій. – К.: Радянський письменник, 1987. – 600 с.
2. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб (роман) / Юрій Мушкетик; передмова Олекси Мишанича. – К.: Спалах, 1993. – 434 с.
3. Мушкетик Ю. Твори: У 5-ти т. / Юрій Мушкетик; передмова М. Жулинського. – К.: Дніпро, 1987. – 608 с.
4. Історія української літератури ХХ ст. – Книга друга. Частина перша. – К.: Дніпро, 1995. – 498 с.
5. Жулинський М. Наближення / Микола Жулинський. – К.: Либідь, 1988. – 352 с.
6. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980-х років / Григорій Касьянов. – К.: Либідь, 1994. – 302 с.

Надійшла до редколегії 25.04.14

Векуа О. В.

Художественный мир Ю. Мушкетика в историсофской проекции

В статье речь идет об историсофском понимании известного писателя современности – Юрия Мушкетика, его концепции украинского мира, менталитета. С этой точки зрения анализируется роман "Яса".

Ключевые слова: история, человек, менталитет, украинская жизнь, концепция, идея.

Vekua O. V.

The art world of Yuriy Mushketyk in historiosofical projection

The article deals about thinking of outstanding literary figures of our time – Yuriy Mushketyk, his concept of the Ukrainian World, Ukrainian human understanding of life in the projection for the future. These conceits were analyzed in his novel "Yasa".

Keywords: history, people, Ukrainian life, mentality, concept, idea.